

Zadrozny, Krzysztof

Gustaw i Bolesław Ćwirkowe – powstańcy styczniowi

Nasze Korzenie 4, 52-53

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Gustaw i Bolesław Ćwirkowie

– powstańcy styczniowi

W wykazie nazwisk powstańców styczniowych, opracowanym przez Władysława Karbowskiego, znajdujemy zapis: *Ćwirko Bolesław, lat 18, syn urzędnika, uwięziony i Ćwirko Gustaw, aplikant adwokacki z Płocka, który został rozstrzelany 9 lutego 1863 roku.*¹

Monografia arcybiskupa Antoniego J. Nowowiejskiego informuje jakoby dowództwo nad oddziałami powstańczymi w Płocku objął Zegrzda i niejaki Ćwirko, syn rewizora tabacznego. Jako jednego ze straconych za rogatką płocką autor wymienia Gustawa Ćwirko, urodzonego w Płocku, syna Tadeusza i Karoliny ze Szczepańskich, rozstrzelanego 2 lutego 1863 ok. godz. 14.² Tę samą informację zawarła Maria Macieszyna w swoich pamiętnikach pod datą 20 stycznia 1917 i opatrzyła komentarzem: *wiadomości te zebrała Pani Rutska. Widziała też niektóre akty zejścia. Napisana była na nich data i godzina i... zmarł w więzieniu.*³ Jednak szacowna pani doktorowa podała imię straceńca – Bolesław. Wyczerpujących informacji o Gustawie i Bolesławie Ćwirkach przynosi nam kolejne źródło. Datę 2 lutego 1863 godz. 14 (choć w dalszej części książki autor pisze o 9 lutego) jako rozstrzelania Gustawa podał Stefan Popkowski, informując także, że był aplikantem adwokata Rylskiego. Natomiast o drugim Ćwirku (nie wymienia imienia) pisze jako bracie Gustawa, który został aresztowany przy napadzie na Płock. Matka obu braci, wdowa po urzędniku, była właścicielką domu przy ulicy Kolegialnej, gdzie znajdował się urząd telegraficzny. W czasie aresztowania dzieci nie była obecna w Płocku i przebywała w Lublinie.⁴

Ostatecznych informacji o dacie śmierci przynosi korespondencja namiestnika Królestwa Polskiego księcia Konstantego Mikołajewicza do cara Aleksandra II. Pod datą 2 lutego 1863 zapisano, że w dniu dzisiejszym o godz. 3 po południu rozstrzelano w Płocku Gustawa Ćwirkę i Wojciecha Kuźmierskiego.⁵

POWSTAŃCZE LOSY BOHATERÓW

Tuż przed świtem 20 (21?) stycznia 1863 roku w „Alejach” zebrała się grupa 12 gimnazjalistów, do której dołączył Gustaw Ćwirko. Poza miasto wyprowadził ich subiekt Domu Zleceń Rolników, wręczając dwie strzelby myśliwskie. Grupa powstańcza pod

dowództwem Adolfa Świąćckiego z Nowej Wsi udała się lasami do karczmy Piegata w Ciółkowie, a następnie na nocleg do Cieszeza. Po drodze dołączył do nich kolejny ochotnik – Florian Lęwandowski, lokaj. Następnego dnia poprzez Dąbrusk wrócili do Ciółkowa, a po drodze uzyskali kolejną dubeltówkę. Tam w lasach szukali oddziału „dzieci warszawskich” pod dowództwem Aleksandra Rogalińskiego, z którym mieli zaatakować Płock. Podczas tego poszukiwania trafili na rosyjskich żołnierzy dowodzonych przez pułkownika Koźlaninowa. Ten widząc, że ma do czynienia z małą i nieuzbrojoną grupą (14 osób), wysłał przeciw nim porucznika Guszczaka z 10 kozakami. Powstańcy zaczęli wycofywać się w kierunku Ślepkowa, a gdy Moskale przypuścili atak, to Polacy oddali salwę z dubeltówek. To pozwoliło bezpiecznie zachować odległość, bo przeciwnicy się cofnęli. Kiedy jednak znowu się zbliżali, to powstańcy kierowali w ich stronę strzelby, a Rosjanie zwiększali odległość. Ten kilkurazowy fortel pozwolił wieczorową porą dotrzeć do lasu i folwarku. Tam powstańcy schowali strzelby, a sami przenocowali w stodole. Niestety rankiem znaleźli ich tam kozacy, którzy przewozili na wozach kilku pochwyconych jeńców. Sąd wojenny, składający się z oficerów muromskiego pułku, skazał wszystkich aresztowanych na karę śmierci i wysłał wyrok do zatwierdzenia do Warszawy. Tam go zmieniono pozostawiając w mocy karę śmierci dla Ćwirki i Kuźmierskiego.⁶

O powstańczych losach Bolesława Ćwirki nie wiemy właściwie nic. Jest tylko lakoniczna informacja, że był jednym z dwóch dowódców oddziałów powstańczych w Płocku i że został wzięty do niewoli przy ataku na Płock. Za swój zbrojny udział przeciw Moskalom karnie wcielono go do wojska rosyjskiego.⁷

PŁOCK ROKU 1861

2 czerwca 1861 wojsko otoczyło ogród Słupeckich, gdzie podczas zabaw *dzieci i uczniowie rzucali w górę kapelusze i niszczyli je [...] bo to miało na celu zniesienie mody noszenia dawnych wysokich kapeluszy.* W ogrodzie grała muzyka, a wojskowi i starsi mieszkańcy miasta śmiali się z wyczynów latorośli. Słysząc było także antyrządowe okrzyki i pieśni patriotyczne. Kiedy już stłoczonych ludzi zaczęto wypuszczać przez bramki, żołnierze carscy bili ich kolbami karabinów i aresztowano kilka osób. W toku dochodzenia sądowego nie ustalono, czy incydenty u Słupeckich miały charakter manife-

1. Władysław Karbowski, *Zygmunt Padlewski*, Warszawa 1969, s. 410.

2. A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 156, 159.

3. M. Macieszyna, *Pamiętnik płocczanki*, A. M. Stogowska [oprac.], Płock 1996, s. 154.

4. S. Popkowski, *Powstanie styczniowe w płockim i płockim*, Płock 1939, s. 42, 110; zob. też: A. J. Papierowski i J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, t. 2, Płock 2007, s. 112.

5. *Powstanie Styczniowe: Materiały i Dokumenty. Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego styczeń-sierpień 1863 r.*, S. Kieniewicz, I. Miller [red.], Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 29.

6. S. Popkowski, dz. cyt., s. 40-42; W. Karbowski, dz. cyt., s. 234; więcej o oddziale „dzieci warszawskich” w artykule K. Zadrożnego, *Bitwa pod Ciółkowem 22 stycznia 1863*, „Nasze Korzenie” 2011, nr 1, s. 20.

7. *Mazowsze Północne w XIX i XX wieku. Materiały źródłowe 1795-1956*, zebrał i oprac. J. Szczepański, Warszawa – Pułtusk 1997, s. 179; A. J. Nowowiejski, dz. cyt., s. 156.

stacji politycznych bądź na okoliczność śmierci (30 V 1861) księcia Michała Dymitrowicza Gorczakowa, namiestnika Królestwa Kongresowego. Sprawcą aresztowania Gustawa Ćwirki był major Arciszewski, który szukał winnego uderzenia kozaka Kozłowa. Jednak ponownie zbierający się lud żądał wypuszczenia więźnia. Postawiono warunek, że wszyscy się rozejdą do domu, jeśli wypuszczą chłopaka. Tak też się i stało. W toku przeprowadzonego dochodzenia zeznał pod przysięgą Feliks Ciechowski i Ignacy Hermanowicz. Oświadczyli, że Gustaw stał spokojnie przed domem swojej

matki. W rezultacie władze wojskowe przyznały, że wskutek postawienia wart i hamowania ruchu z ogrodu Słupeckich przyczyniły się do większego zamieszania, które spowodowało pewne starcia i pomyłki, jak m.in. aresztowanie Gustawa Ćwirki.⁸ ■

8. *Ruch Rewolucyjny 1861 roku w Królestwie Polskim: Manifestacje na prowincji*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1963, s. 148, 230-232; patrz też: *Mazowsze Północne w XIX i XX wieku...*, dz. cyt., s. 157.

KRZYSZTOF ZADROŻNY

Mogiła powstańca Adama Ratajskiego

Epilog artykułu *Żandarmi narodowi ze Staroźreb*,
„Nasze Korzenie” 2012, nr 3, s. 41

W 1922 roku powstało Towarzystwo Żałobnego Krzyża, a osiem lat później zmieniło nazwę na „Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów”. Oddział terenowy znajdował się także w Płocku przy ulicy Tumskiej 8. Zarząd organizacji tworzyli: W. Cichocki – prezes i sekretarz, K. Popielawski – wiceprezes oraz P. Maciejowski – skarbnik.¹

Na łamach płockiej prasy w 1936 roku pojawiła się informacja, że *Zarząd T-wa Opieki nad Grobami Bohaterów podaje do wiadomości wszystkim członkom oraz sympatykom, że po zebraniu wyczerpujących danych co do terminu i miejsca stracenia – wznosi pomnik pamiątkowy w Staroźrebach – bohaterowi z r. 1863 – żandarmowi Wojsk Polskich, Adamowi Ratajskiemu, straconemu przez władze rosyjskie w dniu 10. X. 1864 r.*²

W celu zapewnienia transportu dla płockich organizacji, stowarzyszeń, kół, związków, pocztów sztandarowych, a także mieszkańców zorganizowano wyjazd autobusami Orbisu.³

W przeddzień uroczystości płocka prasa przypominała biogram powstańca, który był kowalem dworskim we wsi Staroźreby i został zadenuncjowany przez 29-letniego młynarza nazwiskiem Pejkowski. W związku z tym wydarzeniem żandarm ukrywał się od jesieni 1863 do wiosny 1864 roku. Za złapanie Ratajskiego władze rosyjskie obiecały miejscowym chłopom po 4,5 morgi ziemi. W nagonce został pojmany. Następnie od czerwca do września trwało śledztwo, po czym rozprawa sądowa w dniach 22-24 września 1864. Wyrok śmierci wykonano 10

października 1864 roku w Staroźrebach. Ażeby wzbudzić postrach wśród Polaków, celowo wybrano miejsce, gdzie mieszkał i pracował.⁴

Prace nad budową pomnika trwały do 10 października 1936 roku (sobota) i również tego dnia w staroźrebskiej świątyni została odprawiona msza święta, której przewodniczył tutejszy proboszcz. W niedzielę odbyły się uroczystości poświęcenia pomnika tuż po sumie w miejscowej świątyni.⁵

Wedle przekazu miejscowej ludności pomnik nie znajduje się bezpośrednio na mogile Adama Ratajskiego. Miejsce to nie było bowiem oznaczone, więc określenie lokalizacji jest symboliczne.

O żandarmie narodowym pisał również opiekun miejsc pamięci narodowej, Janusz Dziubak w artykułach: *Adam Ratajski*, „Niezależna Trybuna Mazowiecka” 1997, nr 10 (17) i *Pozostały wspomnienia*, „Nowy Tygodnik Płocki” 1997, nr 3 (340). W obu notach prasowych znajduje się to samo zdjęcie mogiły Adama Ratajskiego, wykonane przez autora w 1979 roku. Zamieszczam je również w swoim tekście. ■

1. Kalendarz Informator Mazowsza Płockiego i Ziem Sąsiednich 1937.

2. „Głos Mazowiecki” 1936, nr 231.

3. tamże; „Kurjer Mazowiecki” 1936, nr 236.

4. „Głos Mazowiecki” 1936, nr 236.

5. „Głos Mazowiecki” 1936, nr 231.